

17.04.2009

Bezoekadres:
Plein 4
Postadres:
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
www.defensie.nl

Aan De President van de Algemene Rekenkamer
Mevr. Drs. S.J. Stuiveling
Lange Voorhout 8
Postbus 20015
2500 EA Den Haag

I-DEF

Afschrift aan De Minister van Economische Zaken

Datum 15 april 2009
Ons kenmerk F/2009006332
Uw kenmerk 9001954 R
Onderwerp Bestuurlijke reactie observaties Algemene Rekenkamer
kandidatenvergelijking vervanging F-16
Geachte mevrouw Stuiveling,

Op woensdag 8 april 2009 heb ik uw conceptbrief over "Observaties kandidatenvergelijking vervanging F-16" voor bestuurlijk hoor- en wederhoor ontvangen. Hierbij bied ik u mijn reactie aan. Tevens doe ik u in bijlage mede namens de Minister van Economische Zaken de afzonderlijke reactie van de auditdiensten van Defensie en Economische Zaken toekomen.

Na herhaaldelijk signalen van het tegendeel te hebben gegeven heeft de Algemene Rekenkamer er alsnog voor gekozen enige observaties over de kandidatenvergelijking van het project Vervanging F-16 naar de Tweede Kamer te sturen. Ik stel vast dat deze observaties bijna vier maanden op zich hebben laten wachten sinds de presentatie van de uitkomsten van de actualisering op 18 december 2008. De observaties hebben uitsluitend betrekking op drie stukken en niet op de actualisering zelf of de resultaten ervan. De actualisering en de resultaten zijn vervat in een uitgebreid, zesdelig rapport van Defensie, TNO en NLR dat de Tweede Kamer vertrouwelijk is aangeboden en waarvan ook de Rekenkamer een exemplaar heeft ontvangen. De observaties van de Rekenkamer hebben dan ook slechts betrekking op een klein deel van de informatie waarover zij beschikte.

De Rekenkamer stelt dat RAND *Europe* en de auditdiensten van Defensie en Economische Zaken het proces van de kandidatenevaluatie hebben geëvalueerd en dat zij niet hebben gekeken of de gehanteerde informatie juist en volledig was. Deze observatie van de Rekenkamer strookt volledig met wat ik daarover de Tweede Kamer heb gemeld in brieven van 27 juni 2008 (Kamerstuk 26 488 nr. 89)

Bij beantwoording datum, ons kenmerk en onderwerp vermelden.

President	Lid	Lid	Bevr.

9002843

Datum

Ons kenmerk

2008.10.17

en van 11 november 2008 (Kamerstuk 26 488 nr. 120). In de eerste brief heb ik gemeld dat de auditdiensten zouden vaststellen of de in 2008 gehanteerde methode aansluit op die van 2001-2002 en of de van de fabrikanten verkregen informatie juist is gehanteerd in het evaluatiemodel. In de tweede brief heb ik de letterlijke centrale vraag en de hiervan afgeleide onderzoeksvragen van de auditdiensten opgenomen. Het was dus van meet af aan duidelijk dat *RAND Europe* en de auditdiensten het proces van de kandidatenvergelijking zouden evalueren en niet de inhoud ervan. *RAND* en de auditdiensten hebben dus niet het werk van de deskundigen over gedaan, maar zij hebben wel actief bewaakt dat deze onbevooroordeeld, traceerbaar en transparant te werk zijn gegaan, zoals dat ook door de Kamer was gevraagd.

De Rekenkamer merkt op dat *RAND Europe* en de auditdiensten in hun rapporten melding hebben gemaakt van een aantal beperkingen en onzekerheden in de kandidatenevaluatie. De Rekenkamer illustreert deze waarneming met citaten uit de stukken van *RAND* en de auditdiensten zelf die 18 december 2008 openbaar naar de Kamer zijn gestuurd, zonder daarbij de verdere uitleg in diezelfde stukken te vermelden. Zowel *RAND Europe* als beide auditdiensten spreken van *inherent* beperkingen en onzekerheden, onder meer omdat de vergelijkingen niet uitsluitend op feiten, maar ook op toekomstgerichte (financiële) informatie berust en omdat de producenten niet-bindende informatie hebben verstrekt, wat volstrekt begrijpelijk is aangezien het niet ging om onderhandelingen over een aankoop. Het begrip *voorbehoud* dat de Rekenkamer in dit verband aan *RAND Europe* en de auditdiensten toeschrijft, komt dan ook uitsluitend voor haar rekening. *RAND Europe* en de auditdiensten op hun beurt hebben namelijk geconcludeerd dat met inachtneming van de vanzelfsprekende beperkingen en onzekerheden het proces zodanig is uitgevoerd dat op grond daarvan besluitvorming op verantwoorde wijze tot stand kan komen. Wat de methodologische onderbouwing van de evaluatie van de auditdiensten betreft, waarover de Rekenkamer ook een opmerking heeft gemaakt, verwijs ik naar de kritische gezamenlijke reactie van beide diensten.

De observaties van de Rekenkamer over de (on)vergelijkbaarheid van de kandidatenvergelijking uit 2001-2002 en de actualisering uit 2008 overtuigen niet. De actualisering is in overeenstemming met het coalitieakkoord gericht op de aspecten kwaliteit, levertijd en prijs en dat was vooraf bekend. Andere relevante aspecten, waarvan sommige in 2001-2002 bij de vergelijking zijn bekeken, zullen zoals beloofd in de aanloop naar definitieve besluitvorming in 2010 (opnieuw) aan de orde komen. Op grond van de uitkomsten van de actualisering van de kandidatenevaluatie gaat het daarbij nog om één

Datum

Ons kenmerk

kandidaat-toestel. Dat de tijd sinds 2001-2002 niet heeft stilgestaan, is inderdaad ook in de actualisering tot uitdrukking gekomen. Anders dan de Rekenkamer, die opmerkt dat de vergelijkingen (dus) in belangrijke mate niet vergelijkbaar zijn, houd ik staande dat de actualisering zoveel mogelijk voortbouwt op de vergelijking uit 2001-2002 en dat er op onderdelen duidelijk sprake is van verbetering en verbreding. Dit hebben de auditdiensten ook onderkend en gerapporteerd. De actualisering van 2008 heeft dus evidente toegevoegde waarde gehad.

De Rekenkamer merkt ten slotte op dat mijn conclusie "De JSF is het beste multi-role gevechts-vliegtuig om te voldoen aan de Nederlandse eisen" verder strekt dan de *proces*conclusie uit het assurance rapport van de auditdiensten. Zij brengt met deze observatie de gevolgde aanpak op correcte wijze onder woorden vanuit haar eigen gekozen benadering. Op pagina 5 van haar brief citeert de Rekenkamer de volgende zin uit mijn brief van 18 december 2008: "De firma RAND concludeert in haar rapport dat de kandidatenvergelijking transparant en objectief is uitgevoerd en dat de zes deelrapporten de uitkomsten van de vergelijking accuraat weergeven". Op pagina 9 herhaalt de Rekenkamer de conclusie van de beide auditdiensten dat: "(...) het proces (...) zodanig (is) uitgevoerd dat op grond daarvan besluitvorming op verantwoorde wijze tot stand kan komen". RAND Europe en de auditdiensten hebben het proces van de kandidatenvergelijking beoordeeld, terwijl ik de inhoud, dat wil zeggen de uitkomsten van het zesdelige rapport over de kandidatenvergelijking, als basis voor mijn conclusie heb gehanteerd. Deze rolverdeling strookt volledig met het onderscheid in verantwoordelijkheden.

Hoogachtend,

DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE

drs. J.G. de Vries

Bijlage

1 - Opmerkingen Auditdiensten Defensie en Economische Zaken op de observaties
Kandidatenvergelijking vervanging F-16

Aan
De President en Secretaris van de
Algemene Rekenkamer,
D.t.v van de Staatssecretaris van Defensie

Datum	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Bijlage(n)
8-4-2009	9001954 R	AD / 9068390 N/2009005978	

Onderwerp
Observaties Kandidatenvergelijking vervanging F-16

In uw brief vraagt u om een bestuurlijke reactie. Zoals wij in het ambtelijk overleg met de Algemene Rekenkamer hebben aangegeven, reageren wij gelet op de specifieke positie van de Auditdiensten van Defensie en Economische Zaken in een "groot project", afzonderlijk op uw observaties voor zover deze de auditdiensten betreffen. Deze brief vormt een bijlage bij de bestuurlijke reactie van de betrokken bewindslieden.

Uw eindconclusie voor wat betreft onze audit geeft ons geen aanleiding tot het maken van opmerkingen.

Wel willen wij twee zaken verduidelijken om mogelijke misverstanden te voorkomen. Allereerst merkt u op dat het begrip "op verantwoorde wijze" niet is geoperationaliseerd en gedefinieerd. In ons assurance-rapport is dit begrip weliswaar niet geëxpliciteerd, maar vanzelfsprekend hebben wij dit wel degelijk in onze audit betrokken. Het evaluatieproces heeft aan het hiernavolgende voldaan:

- De evaluatie heeft een duidelijk doel; dit is de vergelijking van een aantal kandidaten voor de opvolging van de F-16.
- Er zijn heldere aspecten waarop de kandidaten worden beoordeeld; in het regeerakkoord zijn de aspecten prijs (levensduurkosten), kwaliteit en levertijd expliciet benoemd.

Bezoekadres

Doorkiesnummer

Telefax

Getypt

Gecoll.

Verzonden

Rappel

Paraaf en Datum

Behandeld door

W. Schellekens RA A. van
den Berg RA

- Het evaluatieproces is onbevooroordeeld, transparant en traceerbaar ingericht en uitgevoerd.
- Naar de huidige stand van zaken en de beschikbare informatie hebben de uitkomsten van het proces betrekking op de vooraf aangegeven aspecten en zijn toereikend in de evaluatierapporten gepresenteerd.

Daarom hebben wij in 1.3 van ons assurance-rapport ons oordeel met deze strekking over het proces kunnen geven.

Vervolgens stelt u dat wij in ons assurance-rapport niet ingaan op de juiste en objectieve wijze van totstandkoming van de methodologie en alleen aangeven dat het evaluatieproces conform de opgestelde methodologie is verlopen. U merkt daarbij op dat wij geen antwoord geven op de vraag of de vergelijking van de kandidaten op de aspecten kwaliteit, prijs en levertijd op een onbevooroordeelde, navolgbare en transparante wijze is uitgevoerd.

Ter verduidelijking merken wij op dat voor deze evaluatie twee methodologierapporten zijn opgesteld welke als normenkader zijn gehanteerd in de vergelijking. De criteria onbevooroordeeld, traceerbaar en transparant maken onderdeel uit van de methodologie.

In ons assurance-rapport hoofdstuk 2.1 "gehanteerd normenkader", vermelden wij:

"wij hebben de inrichting en de uitvoering van het proces van de kandidatenevaluatie vervanging F-16 getoetst aan de naleving van de onderstaande normen; onbevooroordeeld, traceerbaar en transparant."

Vanzelfsprekend is dit normenkader voor de gehele audit gehanteerd en is onze oordeelsvorming daarop gebaseerd. Onze eindconclusie in hoofdstuk 1.3 betekent dan ook dat het evaluatieproces zowel qua inrichting als uitvoering heeft voldaan aan dit normenkader.

Daarom is het voldoen aan dit normenkader niet expliciet in de beantwoording van (deel) onderzoeksvragen in hoofdstuk 1.4 van het assurance-rapport opgenomen.

Auditdienst Defensie

Auditmanager
A. van den Berg RA

Auditdienst
Economische Zaken

Directeur
W. Schellekens RA